

4. Richtlinie öffentliche Petitionen. URL: [https://epetitionen. bundestag. de/epet/service. \\$\\$\\$. rubrik. richtlinie. html](https://epetitionen.bundestag.de/epet/service. $$$. rubrik. richtlinie. html) (дата звернення: 31. 12. 2019)

5. Grundsätze des Petitionsausschusses über die Behandlung von Bitten und Beschwerden (Verfahrensgrundsätze). URL: <https://www. bundestag. de/ausschuesse/a02/verfahrensgrundsaeetze-532086> (дата звернення: 31. 12. 2019)

УДК 340. 1

Ігор Львович НЕВЗОРОВ,

професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ORCID ID: <http://orcid. org/0000-0002-2021-788>

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ УЯВЛЕНЬ ПРО НЕПРИПУСТИМІСТЬ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ

Ідея неприпустимості зловживання правом має тривалу історію. Хоча римському приватному праву не був відомий сам термін «зловживання правом», а норми, що містили загальну заборону несумлінного здійснення прав, були відсутні, своїм зародженням ця правова конструкція зобов'язана саме римському праву. Негативне ставлення до проявів «шикани» зустрічається й у висловлюваннях відомих римських юристів, об'єднаних в епоху Юстиніана у єдиний збір, котрий одержав назву «Дигести». В одному з вміщених у ньому уривків зустрічаємо вказівку Цельса на те, що «... не слід робити полегкість злу» (1, с. 14).

Під цим впливом західноєвропейська правова доктрина, об'єднавши розрізнені рішення римського періоду про заборону зловживання правом, у XVII–XVIII ст. сформулювала загальний принцип про неприпустимість здійснення приналежних особі прав з єдиною метою – обмеження чужих інтересів (2, с. 17).

Проблема неприпустимості зловживання правом обговорювалася й у вітчизняній юридичній літературі дорадянської доби із середини XIX ст. Треба сказати, що зарубіжне законодавство, переважно німецьке право, вплинуло на становлення такого інституту в Російській імперії.

У тогочасній цивілістичній науці панувала думка про те, що здійснюючий своє право не відповідає за шкоду, заподіювану при цьому іншим особам (3, с. 244). Ця теза визнавалася і підтримувалася також офіційною владою, яка, при відсутності прямих указівок на даний принцип у цивільному законодавстві, в особі відповідних органів (Сенату, Міністерства юстиції) тлумачила його норми таким чином, щоб визнати цю думку безсумнівною.

Також слід зазначити, що у юридичній науці форми зловживання правом досліджувалися не тільки в рамках цивільного права, але й в інших галузях права, зокрема, адміністративному і конституційному.

У французькій теорії адміністративного права ще на початку XIX ст. був розроблений особливий вид адміністративних правопорушень, вчинюваних посадовими особами органів державної влади. У юридичній літературі того часу вони були відомі як «перекручення влади» і охоплювали ті випадки, коли адміністративна особа здійснює свою дискреційну владу цілком правомірно, але

не з тією метою, для якої вона їй була надана. Так, наприклад, поліція має право регулювати рух візників з метою забезпечення безпеки публіки. Якщо префект поліції заборонить певному візникові їзду по деяких вулицях або проїзд на деякі вокзали, то таке розпорядження, що переслідує очевидно передбачену не законом, а чимось іншим, далеким від закону, мету, буде визнано перекрученням влади. Розпорядження, що є перекрученням влади, підлягають скасуванню, і постраждала від нього сторона одержує право на винагороду за шкоду та збитки (4, с. 37). Торкаючись питання про зловживання правом у сфері державного управління, Г. Ф. Шершеневич відзначав: «Державна влада необмежена в прояві своєї сили. Але якщо юридично для державної влади немає меж, тому що вона, подібно вершині, що височіє над хмарами, стоїть над правом, а не під правом, – то, питається, чи немає меж її сваволі, у тому – або іншому, крім права?»

Безсумнівно, що межі сваволі державної влади визначені самими умовами громадського життя. Одна межа – тим, що панівні сини свого часу – діти того ж суспільства. Межі сваволі монарха або членів парламенту слід шукати в їх власному світогляді. Від організації державної влади залежить, чи ближче цей світогляд до суспільного чи далі.

Друга межа сваволі державної влади визначена ступенем готовності населення підкорятися владі. Якщо державна влада дозволить собі занадто різко переступити межі того, з чим може примиритися народний світогляд, то вона повинна очікувати невдоволення з боку підвладних. Форми цього невдоволення можуть бути різні – від глухого ремствування до збройного повстання (5, с. 40-41). Проблема зловживання правом була об'єктом наукових дискусій у радянському цивільному праві і активно досліджувалася в роботах багатьох видатних учених. У той же час, у теорії права 20–80-х років ХХ ст. не велося наукових досліджень, пов'язаних з узагальненням наукових знань про вказаний юридичний феномен.

Слід зазначити, що серед радянських цивілістів не було єдності думок щодо зазначеної проблеми. Так, одні з них відкидали теорію зловживання правом (М. М. Агарков), вважаючи неможливим протиправне здійснення прав. На їх думку, дії, називані зловживанням правом, є не що інше, як вихід за межі права, правопорушення. Небезпеку теорії зловживання правом вони бачили також у можливості необмеженого суддівського розсуду при розв'язанні питання про межі здійснення права. Тому прихильники такої точки зору вважали застосування самого терміну «зловживання правом» умовним і таким, що потребує відмежування дій, які ним позначаються, від здійснення права (6, с. 427). Інша група авторів цілковито визнавала зазначену теорію, вважаючи її обґрунтованою, такою, що відповідає потребам реального життя. Однак, серед представників даного напрямку не було єдності думок щодо того, що можна розуміти під зловживанням правом.

Список бібліографічних посилань:

1. Перетерский И. С. Дигесты Юстиниана. Очерки по истории становления и общая характеристика. М.: Гос. изд. юрид. литературы, 1956. С. 131 с.
2. Яценко Т. С. Шикана как правовая категория в гражданском праве: дисс. канд. юрид. наук. Ростов/ 2001. С. 185.
3. Анненков К. Система русского гражданского права: Введение и общая часть. СПб., 1910. Т. 1. С. 703.

4. Палиенко И. Учение о существе права и правовой связанности государства. Харьков, 1908. С. 342.

5.. Шершеневич Г. Ф. Философия права. Том. 1 часть теоретическая/ Общая теория права. М.: Изд. Бр. Башмаковых, 1910. С. 809.

6. Агарков М. М. Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве. Известия АН СССР. Отделение экономики и права. 1946. № 6. С. 424–436.

УДК 271. 2:94(47)

Юрій Григорович ОСАДЧИЙ,

професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор історичних наук, професор
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4567-2323>

ПОЛІТИКА ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Українська Народна Республіка була відновлена у складних зовнішньополітичних умовах. Намагаючись блокувати поширення більшовизму в Європі, у грудні 1918 р. Антанта висадила десант англійських та французьких військ на півдні України. На заході стояли польські війська. На північних і північно-східних кордонах з'явилися війська радянської Росії. Під приводом надання допомоги робітникам і селянам України, які повстали проти гетьманщини, вони розпочали наступ на Харків і Київ, продовжуючи його і після краху режиму П.Скоропадського. На південному сході виступили російські сили антибільшовицького спрямування, які очолив генерал А. Денікін (3).

Практично з самого початку свого існування Директорія опинилася перед вибором – або Антанта, або радянська Росія. Самостійного шляху, вочевидь, не існувало. «Загальний стан війська, яке брало участь у протигетьманському повстанні, не давав ніяких підстав вірити в те, щоб Україна могла вдержатися власними силами без союзу з одною або другою із зовнішніх сил», – зазначав один із чільних діячів УНР – І Мазепа (2, с. 392).

Елемент дезорганізації в визначенні єдності поглядів у зовнішньополітичну орієнтацію вносило й особисте протистояння лідерів Директорії. Так, якщо В. Винниченко виступав за союз з більшовицькою Росією проти Антанти, то С. Петлюра схилився до зближення з Антантою. Але остання з підозрою зустріла відновлення УНР Директорією, бо дивилася на Україну, лише як на частину Росії. Країни цього блоку робили ставку на відновлення «єдиної і неділимої Росії», а отже, на підтримку білогвардійської армії Денікіна. Для України не було місця в цьому плані. УНР цікавила Антанту лише тією мірою, якою її можна було використати у боротьбі з більшовиками.

Директорія, намагаючись одночасно всидіти на двох стільцях, шукала шляхів до порозуміння і з Антантою, і з більшовиками. Вона заявила про своє бажання вести переговори з Раднаркомом РСФРР. Однак пропозиції радянської делегації – почати спільні дії проти білогвардійців та антантовських інтервентів, створити єдине командування радянськими військами і військами Директорії,